

МІХАЙЛІНА Т. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії
держави і права та філософії права
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

ДОВГАНЬ Б. В.,

студентка III курсу юридичного
факультету (Донецький національний
університет імені Василя Стуса)

УДК 340:004

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.26>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ТРАНСГУМАНІЗМУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ НОВОЇ ФОРМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена проблемі, що пов'язана з можливістю появи нової форми дискримінації, породженої результатами реалізації трансгуманістичної концепції (перспективою створення транслюдини), яка тягне за собою розширення суспільства на звичайних людей та тих, що зазнали технічних трансформацій.

У ході дослідження висвітлено підходи до розуміння поняття та сутності явища трансгуманізму у філософському та правовому вимірах. Із сформованого визначення виділено основні ознаки трансгуманізму. Передусім наголошено, що це: 1) філософський напрям, інтелектуальний та культурний рух, що має на меті покращити фізіологічні та розумові здібності людини (створення надлюдини), боротьбу зі смертністю; 2) для досягнення бажаної мети передбачається використання новітніх технологій, генної інженерії, створення та використання повноцінного штучного інтелекту.

Охарактеризовано рівні розвитку штучного інтелекту та підходи до його нормативно-правової регламентації. Зазначено, що прикладний та загальний штучний інтелект в контексті трансгуманістичної ідеї можна розглядати як засоби реалізації права на модифікацію власного тіла. А ASI (штучний суперінтелект) – як потенційну загрозу права на захист від дискримінації, зважаючи на можливість його неконтрольованості.

Досліджено підстави вважати розвиток трансгуманістичної концепції передумовою появи нової форми дискримінації. На основі виокремлених рівнів штучного інтелекту запропоновано можливі рівні потенційної дискримінації: 1) людина та транслюдина; 2) людина та ASI; 3) ASI та транслюдина. Наголошено на критеріях, які відобразатимуть ступінь загострення нової форми дискримінації.

Сформульовано можливі правові шляхи запобігання розширенню суспільства на звичайних та «трансформованих» людей. Зроблено висновок про те, що у процесі нормативного регулювання доцільно використати симбіоз моделей часткової заборони окремих процесів модифікації людини, поміркованого регулювання реалізації трансгуманістичних ідей з елементами стримування процесів, які прямо чи опосередковано несуть шкоду правам і свободам людини, її цілісності.

Ключові слова: трансгуманізм, трансгуманістична концепція, штучний інтелект, права людини, digital-суспільство, інформатизація, дискримінація.

Mikhailina T. V., Dovhan B. V. Implementation of the Transhumanism Concept as a Prerequisite Emergence of a New Form of Discrimination: Legal Aspect

The article is devoted to the problem related to the possibility of a new form of discrimination generated by the results of the implementation of the transhumanist concept, which entails the stratification of society into ordinary people and those who have undergone technical transformations.

In the course of the research, approaches to understanding the concept and essence of the phenomenon of transhumanism in the philosophical and legal dimensions are highlighted. From the current definition, the main signs of transhumanism are detected. First of all, it is noted that this is: 1) a philosophical direction, an intellectual and cultural movement that aims to improve the physiological and mental abilities of a person, the fight against mortality; 2) to achieve the desired goal, it is planned to use the latest technologies, genetic engineering, the creation and use of full-fledged artificial intelligence.

The article describes the levels of development of artificial intelligence and approaches to its regulation. It is noted that applied and general artificial intelligence in the context of a transhumanist idea can be considered as a means of exercising the right to modify one's own body. And ASI (artificial superintelligence) – as a potential threat to the right to protection from discrimination, given the possibility of its uncontrollability.

The article examines the grounds for considering the development of the transhumanist concept as a prerequisite for the emergence of a new form of discrimination. Based on the selected levels of artificial intelligence, possible levels of potential discrimination are proposed: 1) human and transhuman; 2) human and ASI; 3) ASI and transhuman. The criteria that will reflect the degree of aggravation of the new form of discrimination are emphasized.

Possible legal ways to prevent the stratification of society into ordinary and “transformed” people are formulated. It is concluded that in the process of regulatory regulation, it is advisable to use a symbiosis of models of partial prohibition of certain processes of human modification, moderate regulation of the implementation of transhumanist ideas with elements of deterring processes that directly or indirectly harm human rights and freedoms, its integrity.

Key words: *transhumanism, transhumanist concept, artificial intelligence, human rights, digital society, informatization, discrimination.*

Вступ. У час активного науково-технічного прогресу світ стрімко зазнає різноманітних трансформацій. Сьогодні звичним явищем стало використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життя: від побуту до управління атомними станціями. Тривалий час найбільш значним технологічним творінням були роботи, наділені здатністю виконувати функції, наближені до людських, на зразок робота Софії, розробленого гонконгською компанією Hanson Robotics, який вміє адаптуватися до поведінки людей та саморозвиватися [1, с. 63]. А компанія Tesla на 2022 р. готує перший прототип власного робота-гуманоїда, здатного виконувати «небезпечні і нудні» побутові завдання (забирати продукти з магазину, прикручувати гайки тощо) [2]. Проте новиною, яка ошелешила світ, стало повідомлення про початок випробовування пристрою інтерфейсу мозку-комп'ютера компанії Synchron на людях (з метою допомоги пацієнтам з важким паралічем). А це означає можливість контролю над діяльністю людського мозку, що може призвести до непередбачуваних і навіть небезпечних наслідків для подальшого життя людства [3].

З огляду на еволюцію новітніх технологій та останні технічні розробки досить реалістичною є ідея з'єднання штучного та людського інтелекту та, як результат, поява надлюдини,

наділеної надпотужною здатністю виконання тих чи інших функцій, та надрозуму. Власне, це лягло в концепцію трансгуманізму – раціонального, заснованого на осмисленні досягнень і перспектив науки світогляду, який визнає можливість і бажаність фундаментальних змін у біологічному положенні людини за допомогою передових технологій із метою ліквідувати страждання, старіння, смерть. Зважаючи на це, виникає логічне запитання, чи не спричинять такі трансформації людського тіла появу двокласового суспільства: звичайних людей та транслюдей.

Варто зазначити, що дослідженням питання правового аспекту формування та реалізації концепції трансгуманізму займалися такі вітчизняні вчені-філософи та правознавці, як: О. Баранов, В. Вовк, О. Дзьобань, Т. Каткова, Ю. Мартинюк, Ю. Мелякова, К. Некіт, О. Радутний, Н. Терлецька, Л. Улашкевич та інші. Однак на доктринальному рівні досі не було проаналізовано питання можливої появи нової форми дискримінації, спричиненої стрімкою еволюцією новітніх технологій, передусім у контексті перспектив технологічного втручання в тіло та безпосередньо в мозок людини. Саме розкриттю такої проблеми присвячена ця наукова робота.

Постановка завдання. Метою наукової статті є виокремлення та аналіз дискримінаційних ризиків у контексті реалізації трансгуманістичної концепції.

Результати дослідження. Аналіз трансгуманістичної концепції та впливу її реалізації на кожного неможливий без визначення поняття та сутності явища трансгуманізму. Приблизно цього світогляду надають перевагу тлумаченню, запропонованому провідним філософом-трансгуманістом М. Мором у 1990 р.: це клас життєвих філософій, які прагнуть продовження та прискорення еволюції розумного життя за межі його нинішньої людської форми та людських обмежень за допомогою науки та техніки, керуючись принципами та цінностями, що сприяють життю [4].

Відповідно до Маніфесту трансгуманістів, прийнятому у 1993 р. Всесвітньою асоціацією трансгуманістів (Humanity+ або The World Transhumanist Association – далі WTA), трансгуманізм – це перша філософія та світогляд, які публічно проголошують необхідність викорінення хвороб та виступають за довголіття та нестаріння мислення завдяки використанню таких технологій, як штучний інтелект, нанотехнології та генна інженерія [5].

З усього зазначеного слід виокремити такі ознаки трансгуманізму: 1) філософський напрям, інтелектуальний та культурний рух, що має на меті покращити фізіологічні та розумові здібності людини (створення надлюдини), боротьбу зі смертністю; 2) для досягнення бажаної мети передбачається використання новітніх технологій, генної інженерії, створення штучного інтелекту.

У правовому контексті, посилаючись на ідеї, закладені в Маніфесті трансгуманістів, можна сформулювати таке визначення трансгуманізму: це новітній світогляд та правова філософія, яка має на меті забезпечення права людини на модернізацію свого тіла та свободу від старіння і ґрунтується на принципах толерантності, справедливості, збереження життя, прославлення розуму, захисту людини як суб'єкту трансформаційного процесу [5].

Філософ-трансгуманіст Н. Бостром вважає, що втілення у життя ідей трансгуманізму може значно збільшити людський потенціал: покращити здоров'я, розширити наші інтелектуальні та фізичні можливості та посилити контроль над власним психічним станом та настроєм [6, с. 4]. Натомість існують мислителі, які скептично налаштовані щодо подальшого розвитку трансгуманізму. Наприклад, біоетик Л. Касс, політолог Ф. Фукуяма переконані, що трансгуманістичні технології можуть значною мірою вплинути на людську ідентичність або ж призвести до закінчення людської ери як такої [6, с. 5]. Проте в ході дослідження було встановлено, що небезпека реалізації трансгуманістичної концепції значною мірою залежить від рівня розвитку штучного інтелекту (далі – ШІ).

У наукових колах виділяють три рівні ШІ: *слабкий або прикладний* – здатний вирішувати одне або кілька завдань; *сильний або загальний* – орієнтований на вирішення всіх завдань, що може виконувати людина; *штучний суперінтелект* (далі – ASI) – когнітивні властивості якого (наявність пам'яті без прогалин, обробка значних обсягів інформації, гене-

рування нових знань, постійне самовдосконалення) можуть значно перевищувати здібності людини [7, с. 189; 8, с. 80–81].

Прикладний та загальний ШІ – це набір відповідних комп'ютерних систем та алгоритмічних систем, створених та керованих людиною, наприклад, роботів, наділених ШІ. Ці види ШІ можна в подальшому розглядати як об'єкт цивільних правовідносин (за зразком Стратегії розвитку штучного інтелекту в Польщі) [9]. Наприклад, доволі вірогідною та затребуваною в цьому питанні є схема «розробник-власник-користувач» Зокрема, Резолюцією Європарламенту від 16 лютого 2017 р. ухвалено такі механізми, як створення системи реєстрації роботів, пропорційна відповідальність розробників і власників роботів, залежно від часу, упродовж якого власник навчав робота, тощо [10, с. 123].

У контексті трансгуманізму прикладами прикладного та звичайного ШІ є протези кінцівок, які контролюються мозком, прототипи штучних очей тощо. У цьому випадку вони виступають у ролі засобів покращення стану людини, а в правовому вимірі – засобами реалізації права на модифікацію власного тіла.

Більш детально варто зупинитися на можливих варіантах подальшого розвитку ASI. Як зазначає О. Радутний, завдяки здатності ASI самостійно вирішувати складні інтелектуальні завдання рано чи пізно виникне ситуація, за якої будуть відсутні фактичні та правові підстави для притягнення до відповідальності його розробника та користувача (власника) [11, с. 46–49]. Зважаючи на це, в наукових колах існує теорія про розгляд ASI як самостійного суб'єкта правових відносин. Так, Європейський парламент прийняв на розгляд проєкт резолюції про правовий статус роботів як «електронної особистості», яка має свої специфічні права та обов'язки і не може розглядатися просто інструментом у руках їх власників чи користувачів [12]. Інший варіант – це симбіоз людини та ASI, що в результаті веде до появи транслюдини. Прибічники трансгуманізму наголошують, що не слід ототожнювати транслюдину та кіборга. Якщо кіборг є кінцевою точкою злиття людини, машини та комп'ютера, то транслюдина – це безкінечна еволюція людини, що проявляється в покращенні її біологічних та інтелектуальних властивостей зі збереженням та усвідомленням власної ідентичності [5]. Тобто трансгуманізм передбачає збереження важливості людського мозку – свободи волі.

Однак, як зазначалося у визначенні ASI, він буде здатен самостійно приймати рішення, робити вибір, а отже, теж наділений свободою волі. І при злитті з мозком людини можуть виникнути ситуації, коли науковим шляхом контролювати подальші дії новоствореної транслюдини буде важко. Тому виникає питання: який статус матиме сама транслюдина і як буде співвідноситися із людиною. Тобто йдеться про те, чи в умовах трансформацій матиме місце поява нової форми дискримінації. Це питання слід розглянути детальніше.

Треба наголосити, що принцип захисту від різних форм дискримінації є основоположним як на рівні міжнародного права, так і національного. Наприклад, у ч. 1 ст. 24 Конституції України зазначається, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [13].

Однак аналіз наукової літератури дозволяє припустити, що в умовах формування інформаційного суспільства поступово розвивається тенденція активного «удосконалення свого тіла» відповідно до сучасних стандартів краси. Так, Н. Капустіна та Л. Попсуенко акцентують увагу на тому, що сьогодні величезну популярність набирають усілякі види поліпшення тіла пластичним хірургічним втручанням. Зокрема, в Південній Кореї молодь робить ці операції для досягнення успіху в навчанні, кар'єрі [14, с. 95].

З одного боку, правове втручання у такі тенденції є абсурдним, адже має психологічне підґрунтя та стосується безпосередньо конкретного індивіда. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Під «приватним та сімейним життям» Європейський суд із прав людини розуміє термін з широким значенням [15]. Проте аналізуючи практику Європейського суду, можна зробити висновок,

що повага до приватного життя передбачає невтручання держави та інших суб'єктів у прийняття людиною рішення щодо власного життя, а також, що будь-яке втручання повинно бути виправданим.

З іншого боку, якщо подивитися на модернізацію людської свідомості у вимірі трансгуманізму, можливості появи транслюдини, то проблема розшарування соціуму на «удосконалених» і «звичайних» буде ще більш гострим питанням, ніж форми дискримінації, що існують сьогодні у світі.

Так, Н. Капустіна та Л. Попсуєнко стверджують: «Несправедливість виражатиметься з виникненням класу людей, які тепер не просто на майновому рівні (чи іншому) перевершують інші верстви населення, але перевершують і на рівні безпосереднього, об'єктивного «поліпшення» самого себе. Це призводить до того, що, з одного боку, ми поширюємо біомедичні технології для «покращення» людини, прагнемо до справедливого суспільства, де людина знайде справжню свободу і досягне, таким чином, етичної загальності. Тоді як з іншого боку, саме ці технології стають перешкодою для цієї мети, породжуючи нові форми нерівності та несправедливості в суспільстві» [14, с. 96].

І хоча Маніфест трансгуманістів повністю заперечує будь-яку форму дискримінації, наголошує на трансгуманістичній повазі до людського потенціалу та майбутнього [15], С. Фуллер, характеризуючи цей рух, додає одну вагому відмінність між людиною та постлюдиною – смертність [6, с. 6]. Саме ця риса є підтвердженням того, що статус людини та постлюдини буде відрізнятися, як наслідок – поява нерівності. А це, у свою чергу, призведе до внесення відповідних змін у законодавство.

Таким чином, задля уникнення непередбачуваних наслідків реалізації трансгуманістичної концепції необхідно забезпечити механізми захисту прав людини в нових умовах розвитку суспільства. Серед моделей (шляхів) правового регулювання трансгуманістичної концепції слід виділити такі:

1. *Часткова заборона окремих процесів модифікації людини.* Для розкриття сутності цієї моделі можна провести аналогію зі способами правового регулювання процесу клонування. Так, відомі дві специфікації клонування людини та її частин: репродуктивне (полягає у виробництві людини, ідентичної генетичному донору) та терапевтичне (лікувальне) (використовується для отримання ембріонів людини для наукових цілей у тому числі для боротьби з різними хворобами). Наприклад, у ст. 11 Загальної Декларації про геном людини та права людини (ЮНЕСКО, 1997 р.) зазначається, що не допускається практика репродуктивного клонування, що має на меті відтворення людської особи. Натомість згода на проведення терапевтичного клонування закріплена у цій Декларації, адже шляхом проведення таких експериментів і відбувається науково-технічний прогрес [16, с. 32, 51].

Концепція трансгуманізму також має як позитивні риси, що стимулюють якісно новий рівень розвитку технічного прогресу, так і негативні, які можуть спричинити знецінення біологічної сутності людини. Зважаючи на це, на перших етапах становлення права на модифікацію тіла людини доцільно дозволити технічні експерименти над людиною в медичних цілях (боротьба з хворобами, зменшення фізичних страждань та болю людини тощо). Натомість дослідження з реалізації концепції появи транслюдини, яка за своїми фізичними та розумовими здібностями буде значно відрізнятися від звичайної людини, потрібно заборонити. По-перше, це допоможе зберегти цілісність і значення таких основоположних прав, як заборона дискримінації (в тому числі поява нового виду дискримінації) та право на свободу людини. По-друге, така заборона необхідна для уникнення несприятливих наслідків для біологічного існування людства, збереження життя і здоров'я людини, а також для прорахування усіх ризиків, які можуть виникнути в процесі наукових відкриттів та створення додаткових механізмів захисту як на правовому, так і на практико-технічному рівнях.

2. *Помірковане регулювання процесу реалізації трансгуманістичних ідей з елементами стримування процесів, які прямо чи опосередковано несуть шкоду правам і свободам людини, її цілісності.* Встановлення контролю над новаціями на міжнародному рівні.

У тому числі слушною можна вважати думку про створення єдиного міжнародного органу захисту прав і свобод людини від негативних наслідків реалізації трансгуманістичної концепції (наприклад, при ООН, зважаючи на мету її діяльності: підтримання й зміцнення миру й міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу), а також розроблення єдиної стратегії впровадження трансгуманізму в життя, яка стане зразковою для держав світу. При цьому ключовими питаннями, які необхідно розкрити в стратегії, є: 1) поняття трансгуманізму та виокремлення складових частин його концепції (можливе з використанням розроблених пропозицій трансгуманістів, передусім напрацювання Humanity+); 2) мета за завдання трансгуманізму; встановлення суб'єктів та об'єктів реалізації трансгуманістичних ідей; 3) принципи реалізації трансгуманістичних ідей; 4) процедура здійснення медичних експериментів за участі людини в межах трансгуманізму; 5) виокремлення ризиків реалізації трансгуманістичної концепції в контексті права та з урахуванням техніко-прикладних аспектів; 6) гарантії та механізми захисту суб'єкта, який підлягає експерименту; 7) встановлення взаємних прав та обов'язків сторін медико-технічного експерименту; 8) встановлення відповідальності за порушення прав і свобод людини, а також правил проведення процесу дослідження тощо; 9) виділення органів контролю прав і свобод людини в контексті реалізації трансгуманістичної концепції та органів притягнення до відповідальності в разі порушення цих прав і свобод; 10) юридичне оформлення правовідношення щодо експерименту (наприклад, шляхом укладення договору з виокремленням його основних та додаткових елементів) тощо. Доцільно також здійснити кодифікацію чинних міжнародних актів, що стосуються соматичних прав (щодо питання можливого права на модифікацію тіла людини) та ШІ, при цьому надавши відповідному документу обов'язкової юридичної сили, а не декларативного характеру.

Висновки. З усього вищевикладеного можна висунути гіпотезу щодо рівнів дискримінації, породженої реалізацією трансгуманістичної концепції: 1) людина та транслюдина; 2) людина та ASI; 3) ASI та транслюдина.

При цьому визначальними критеріями, які відобразатимуть ступінь загострення нової форми дискримінації, можна вважати: 1) доступність (у тому числі платність) можливості модифікації тіла; 2) рівень реалізації трансгуманістичної концепції (залежить від виду ШІ); 3) ступінь еволюції ASI та його волевиявлення; 4) ставлення соціуму до розвитку новітніх технологій (залежить від мети трансформацій: задля досліджень, у медичних цілях, ліквідації страждань або ж для самоутвердження та самовираження).

У процесі нормативного регулювання доцільно використати симбіоз моделей часткової заборони окремих процесів модифікації людини, поміркованого регулювання реалізації трансгуманістичних ідей з елементами стримування процесів, які прямо чи опосередковано несуть загрозу правам і свободам людини, її цілісності. Науковий потенціал треба спрямувати на винайдення технічних механізмів захисту модифікованої людини та людей від результатів втілення трансгуманістичної концепції, що може перешкодити появі нової форми дискримінації або ж відтермінувати цей процес.

Список використаних джерел:

1. Кошелєва К.О., Байталюк Д.Р. Проблема надання правосуб'єктності штучному інтелекту. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. ч. 1. С. 60–66.
2. Elon Musk says Tesla likely to launch humanoid robot prototype next year. *Веб-портал ABC*. URL : <https://cutt.ly/DWQmOzV> (дата звернення: 15.08.2021).
3. У США дозволили проводити на людях випробування з імплантації комп'ютерних інтерфейсів у мозок. *Веб-портал Українські Національні Новини*. URL : <https://cutt.ly/AWQmVUJ> (дата звернення: 15.08.2021).
4. Transhumanist FAQ. *Веб-портал Humanity+*. URL : <https://cutt.ly/8WQQDyу> (дата звернення: 17.08.2021).
5. The Transhumanist Manifesto. *Веб-портал Humanity+*. URL : <https://cutt.ly/CWQQCAK> (дата звернення: 17.08.2021).

6. Ross Benjamin D. Transhumanism: an ontology of the world's most dangerous idea: Dissertation Prepared for the Degree of Doctor of Philosophy. University of North Texas. 2019.
7. Некіт К.Г. Щодо можливості самостійної майнової відповідальності роботів (штучного інтелекту). *Модернізація цивільно-правової відповідальності*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (18 жовт. 2019 р.). Київ, 2019. С. 189–193.
8. Радутний О.Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки». *Інформація і право*. 2019. № 3(30). С. 78–95.
9. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Польщі. *Веб-сайт ЮридичнаГазетаOnline*. URL : <https://cutt.ly/tWQRsq0> (дата звернення: 25.08.2021).
10. Карчевський М.В. Перспективи правового регулювання в контексті гіпотези розвитку технологій трансгуманізму. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1(85). С. 115–127.
11. Радутний О.Е. Додаткові аргументи щодо правосуб'єктності штучного інтелекту. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження*: Матер. другої наук.-практ. конф. (29 лист. 2018 р.). Київ. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 46–50.
12. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL : <https://cutt.ly/YWQRYu7> (дата звернення: 25.08.2021).
13. Конституція України: від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).
14. Капустіна Н., Попсуєнко Л. Трансгуманізм як проєкт покращення людини: філософсько-етичний вимір. *Юридичний вісник*. 2019. Вип. 2. С. 94–99.
15. Справа «Пек проти Об'єднаного Королівства»: рішення Ради Європи Європейського суду з прав людини від 28 січня 2003 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL : <https://cutt.ly/SWQYI8i> (дата звернення: 26.08.2021).
16. Жученко В.В. Міжнародно-правове регулювання генотехнологічної системи клонування людини та її частин : робота на здоб. кваліф. ступ. магістра: спец. 081 – право / наук. кер. М.В. Плотнікова. Суми : Сумський державний університет, 2020. 103 с.

